

פרק עשירי

הקמת מדינת ישראל

מבוא

את החלטת עצרת האו"ם ב-29 בנובמבר (כ"ט בנובמבר) 1947, שעליה למדנו בפרק הקודם קיבל היישוב היהודי בשמחה עצומה, במחולות ובריקודים, כשלצד כל אלה גם חשש, כי היה ברור מה עתיד לבוא על המדינה היהודית הצעירה מרגע שתקום. ערביי ארץ ישראל, בתמיכת כל מדינות ערב, דחו את ההחלטה, אף שהחלטה נתנה גם לערביי ארץ ישראל מדינה עצמאית. יום לאחר מכן פרצה מלחמת העצמאות, המכונה גם: מלחמת השחרור, מלחמת הקוממיות, מלחמת תש"ח ומלחמת 1948.

עד אז הצליח הבית הלאומי לצמוח למרות ההתנגדות של ערביי ארץ ישראל, ולמרות ההגבלות הבריטיות שאיימו לחנוק את התפתחותו של היישוב היהודי הקטן. אך כעת, היישוב היהודי ניצב בפני האתגר הגדול ביותר שעמד לפניו: המלחמה על הקמת המדינה לא הייתה רק עם ערביי ארץ ישראל, שעמם התמודדו כוחות ההגנה של היישוב עד כה, אלא גם עם מדינות ערב. זה היה המבחן הגדול ביותר להנהגת היישוב היהודי והנהגת התנועה הציונית. המלחמה נמשכה כשנה וחצי, והיישוב ידע בה קשיים, נפילות ואבדות רבות: אך במהלכה הוקמה המדינה, והיא הסתיימה בניצחון המדינה החדשה.

שאלה מנחה לפרק: מה הביא לכינון המדינה?

סעיפי הפרק:

סעיף א': קבלת החלטת עצרת האו"ם

סעיף ב': השלב הראשון של מלחמת העצמאות

סעיף ג': הכרזת העצמאות

סעיף ד': השלב השני של מלחמת העצמאות

סעיף ה': תוצאות המלחמה

מושגים מרכזיים:

- מלחמת העצמאות / השחרור / הקוממיות / תש"ח
- הנכבה
- מבצע נחשון.
- הכרזת העצמאות

סעיף א. קבלת החלטת עצרת האו"ם

שאלה מנהלית: כיצד קיבל היישוב היהודי את החלטת עצרת האו"ם בכ"ז בנובמבר?

היישוב, רובו ככולו, קיבל את החלטת עצרת האו"ם על חלוקת ארץ ישראל בשמחה ובהתרגשות רבה. סוף סוף, אחרי אלפיים שנות גלות ושעבוד לזרים הובטחה לעם היהודי מדינה משלו!

עיתון דבר, 30 בנובמבר 1947 (י"ז בכסלו תש"ז)

1. כותרת המאמר מזכירה שם של ספר ידוע בתולדות הציונות. מהו שם הספר ומי מחברו? מה רצו עורכי העיתון להביע ברמיזתם לספר זה?
2. למי קורא המאמר להכיר תודה ביום גדול זה?

תגובות ביישוב להחלטת האו"ם

שמחת היהודים על החלטת האו"ם באה לידי ביטוי בספרי הזיכרונות של בני התקופה. מקור א': מרטין האוזר, מנהל בית עולים בחדרה, שעלה לארץ ישראל מגרמניה ערב פרוץ מלחמת העולם השנייה: השעה 00:50 לפנות בוקר. אני יושב ליד מקלט הרדיו ומאזין בדריכות לשידור ההצבעה בעצרת האו"ם [...] ובכן, יש לנו מדינה יהודית. יש לנו באמת מדינה יהודית בארץ היהודים!

דמעות ניגרות על לחיי. זו הפעם הראשונה בימי חיי שאני בוכה בשעה שאני שר את 'התקווה'. אינני מתבייש בדמעותי: זה הרגע שלמענו לחמתי חמש וחצי שנים [...] לשם כך כדאי לחיות. גם אם לא יתגשמו כל תקוותינו, נדע בכל זאת שזה היה כדאי.

[מרטין האוזר, בדרך הביתה: מיומנו של יהודי גרמני 1929-1949, תשמ"ט, עמ' 229-230]

מקור ב': מרדכי אלדר, יליד רומניה וניצול אושוויץ. היה בעת החלטת האו"ם במחנה אמדן בגרמניה, אליו גורש בידי הבריטים כאחד מנוסעי ספינת המעפילים 'ציאת אירופה' (אקסודוס):

את ההחלטה על הקמת המדינה קיבלנו בריקודים ובשירה וחגגנו עד השעות הקטנות של הלילה. ציפינו לראות איך ישפיע המאורע הגדול על חיינו.

[מרדכי אלדר, אמונה שנוגזה: עם משפחתי בתופת, תשס"ג, עמ' 133]

מקור ג': הרב צבי יהודה הכהן קוק (בנו של הראי"ה קוק וראש ישיבת "מרכז הרב") ביום העצמאות תשכ"ז:

לפני י"ט שנה, באותו לילה מפורסם, בהגיע ארצה החלטתם החיובית של מושלי אומות-העולם לתקומת מדינת ישראל, כשכל העם נהר לחוצות לחוג בריבים את רגשי שמחתו, לא יכולתי לצאת ולהצטרף לשמחה. ישבתי בדד [...] באותן שעות ראשונות לא יכולתי להשלים עם הנעשה, עם אותה בשורה נוראה, כי אכן נתקיים דבר ה' בנבואה בתרי עשר - "ואת ארצי חילקו!" איפה חברון שלנו - אנחנו שוכחים את זה? ואיפה שכם שלנו - אנחנו שוכחים את זה? ואיפה יריחו שלנו - אנחנו שוכחים את זה? ואיפה עבר הירדן שלנו? איפה כל רגב ורגב? כל חלק וחלק, של ארבע אמות של ארץ ה'! הבידינו לוותר על איזה מילימטר מהן? חלילה וחם ושלום!

באותו מצב מזועזע בכל גופי, פצוץ כולי וחתוך לגזרים - לא יכולתי אז לשמוח. [...] למחרת בא אל ביתנו איש ברית קדשנו, הגאון רבי יעקב משה חרל"פ זצ"ל [...] מזועזעים ישבנו ודמומים. לבסוף התאוששנו ואמרנו שנינו כאחד: "מאת ד' הייתה זאת, היא נפלאה בעינינו". נקבעה החותמת!

[יוסף ואברהם תירוש (עורכים), הציונות הדתית והמדינה, 1978, עמ' 140-141]

1. כיצד הסביר האוזר את שמחתו על החלטת החלוקה של האו"ם?

2. מדוע חשוב להכיר את הרקע של מרדכי אלדר כדי להבין את השמחה על החלטת החלוקה של האו"ם?

3. תארו את האווירה ברחובות ערי הארץ ביום קבלת ההחלטה באו"ם כפי שעולה מדברי הרב צבי יהודה קוק.

4. כיצד הרב עצמו הגיב ומדוע?

5. במה דומה תגובת הרב צבי יהודה קוק לזו של מרטין האוזר ובמה היא שונה ממנה?

סעיף ב. מלחמת העצמאות, שלב א' - מול ערביי ארץ ישראל (30 בנובמבר 1947-14 במאי 1948)

שאלה מניחה לסעיף: כיצד הצליח היישוב היהודי לגבור על התנגדות ערביי ארץ ישראל להחלטת האו"ם מכ"ס בנובמבר?

יום למחרת ההכרעה בעצרת האו"ם ירו ערבים לעבר אוטובוס יהודי שעבר ליד לוד, ושישה מנוסעיו נהרגו. זה היה האות לתחילתה של מלחמת העצמאות.

השלב הראשון של **מלחמת העצמאות** למעשה לא היה מלחמה במובן הרגיל, שכן זו לא הייתה מלחמה בין צבאות סדירים של מדינות. הבריטים עוד היו בארץ, והערבים והיהודים עוד נחשבו לאזרחים של שלטון המנדט הבריטי, ולכן, למעשה זו הייתה יותר כמו מלחמת אזרחים פנימית. אם הבריטים היו מתערבים וממשיכים לשמור ולפקח על הסדר, אולי המצב היה דומה למצב בארץ בזמן המרד הערבי הגדול (1936-1939), תרצ"ו-תרצ"ט), כאשר הערבים נקטו במעשי אלימות רבים, היהודים ניסו להתגונן והבריטים פעלו לרסן את הפורעים ביד ברזל.

אלא שכעת המצב היה שונה. מרגע שהוחלט על סיום המנדט שלהם בארץ, הבריטים רצו לעזוב אותה מהר ככל האפשר. מבחינתם, השליטה בארץ ישראל כבר גרמה להם מספיק צרות. באופן רשמי, הבריטים נדרשו להתפנות מארץ ישראל עד ל-1 באוגוסט 1948 (כ"ה בתמוז בתש"ח), אולם הם החליטו להקדים ולסיים את המנדט בשעת חצות בלילה שבין 14 ל-15 במאי (ו' באייר תש"ח), ולהתפנות מהארץ עד לשעה זו. הנציב העליון וכל מוסדות המנדט וחייליו אכן עזבו בתאריך זה את הארץ, אך נותרה מובלעת קטנה באזור חיפה שבה נותרו חיילים בריטיים עד ליוני 1948.

בזמן שנותר עד ליציאתם מהארץ הם דאגו להגן על עצמם, ולארגן את פינויים מהארץ בצורה הבטוחה והמהירה ביותר. מה שהנחה אותם היה הרצון לקיים פינוי חלק ככל האפשר, והם התמקדו באבטחת נתיבי הפינוי. הם לא השתדלו במיוחד לדכא את מעשי האלימות ולרסן את הערבים, שהרגו ביהודים בתגובה להצעה הבין לאומית. הם גם המשיכו להגביל את ההתארגנות הצבאית היהודית, אף שזו הייתה הדרך היחידה של היישוב להגן על עצמו. הבריטים מסרו את הנקודות האסטרטגיות שפינו בזו אחר זו לידי הכוח החזק והמאורגן ביותר באזור - לפעמים היו אלה היהודים ולפעמים הערבים - כדי להמעיט ככל האפשר את התלקחות המהומות בארץ. המאבק על הנקודות שעזבו הבריטים היה מכריע בשלב הראשון של המלחמה, והצריך הפעלת מידע מודיעיני וזריזות. בזכות התארגנותו הטובה של היישוב הוא הצליח להשתלט על נקודות רבות שנעזבו על ידי הבריטים.

השמחה ברחובות הארץ עם היוודע החלטת עצרת האו"ם

ארבעה ימים אחרי החלטת האו"ם על החלוקה כתב בן גוריון:

זה מהימים הגדולים ביותר בהיסטוריה שלנו. אמנם קוצצו שאיפותינו וגם ההתחייבויות הבינלאומיות שניתנו לנו: צומצם השטח, ירושלים נעשתה בינלאומית. כמעט לא ניתנו לנו הרים, למעלה מ-30 נקודות [יישוב] בשטח הערבי, הגבולות רעים מבחינה צבאית ופוליטית. אבל [...] קיבלנו רוב חוף הימים, רוב העמקים, רוב מקורות המים בצפון, רוב השטחים הריקים, שני ימים [ים המלח והכינרת], הכרת עצמאות על ידי רוב העולם, כל הדמוקרטיות, על ידי אמריקה ורוסיה גם יחד.

[דוד בן גוריון, מן היום, תל-אביב תשמ"ו, 3 בדצמבר 1947, עמ' 11-12]

1. על פי דברי בן גוריון, מהם היתרונות והחסרונות ליישוב היהודי בהחלטת החלוקה באו"ם?

אך בעוד ההתרגשות והשמחה ביישוב היהודי הרקיעו שחקים, ערביי ארץ ישראל ומדינות ערב קיבלו את ההחלטה בכעס רב והחלו להתכונן למלחמה. הם לא הסכימו להקמתה של מדינה יהודית, ויום לאחר החלטת עצרת האו"ם פרצה מלחמת העצמאות.

לסיכום הסעיף:

היישוב היהודי שמח על החלטת עצרת האו"ם על אף החסרונות שבה: ירושלים הפכה לבין לאומית, הגבולות הצרים והמפותלים של המדינה, חלוקתה המעשית לשלושה חלקים נפרדים כמעט לחלוטין, שמעברים צרים מחברים בין חלק לחלק (מעברים שניתן לחסום אותם בקלות רבה), הימצאות אוכלוסייה ערבית עוינת בתוך המדינה היהודית, והימצאות יישובים יהודים בתוך שטח המדינה הערבית. רק יחידים ביישוב היהודי סברו שעדיף שלא לקבל את הצעת החלוקה. ערביי ארץ ישראל, וגם נציגי מדינות ערב, דחו אותה מכול וכול, ואף הכריזו כי יאבקו נגדה בכוח. גם אם היו מעטים מקרב הציבור הערבי שרצו לקבל את תכנית החלוקה, ולהימנע ממלחמת הדמים, קולם לא נשמע.

11. הכוחות הלוחמים

בפרוץ מלחמת העצמאות מנתה האוכלוסייה הערבית בכל הארץ כ-1,300,000 איש, בהתיישובות צפופה ורציפה שחלשה על יישובים יהודיים מבודדים רבים, ועל הדרכים שהובילו אליהם. ערביי ארץ ישראל זכו לתמיכת מדינות ערב, שדרך **הליגה הערבית***

משוריין של צבא ההצלה, ועליו סמל צבא ההצלה: פגיון נעוץ במגן דוד

העבירו להם נשק ואספקה באופן חופשי דרך היבשה, ושלחו אליהם כ-5,000 לוחמים מתנדבים, שכוננו **צבא ההצלה****. הלוחמים המתנדבים התווספו לכ-10,000 לוחמים מקומיים - מספר קטן יחסית של לוחמים, המראה על היעדר תחושת התגייסות למאבק בקרב ערביי ארץ ישראל, אף שהם אלה שפתחו במלחמה. הכוחות הערביים היו מפוצלים ומסוכסכים, וסבלו מהיעדר פיקוד ארצי מאוחד ומהתנהלות לא מסודרת.

היישוב היהודי מנה כמחצית מהאוכלוסייה הערבית, כ-650,000 איש. ההתיישובות היהודית הייתה מפוזרת ומבודדת בתוך ההתיישובות הערבית הרחבה, מה שהקשה על ההגנה על נקודות יישוב מבודדות ועל הדרכים בין היישובים. אף שנמצאו תומכים ליהודי ארץ ישראל המותקפים, בעיקר מבין יהודי התפוצות, לא הייתה דרך להעביר אספקה ותחמושת, כל עוד האזור היה בשליטה בריטית. אלא שההנהגה של היישוב היהודי הייתה מאוחדת וחזקה, וכך יכלה להפעיל כוח צבאי מגובש ומאורגן. גם המוטיבציה*** אצל היהודים הייתה גבוהה יותר, ולכן גם מספר המגויסים ללחימה היה גבוה בהרבה - כ-44,000 לוחמים. מתוכם הכוח הסדיר, המאומן יותר, מנה רק כ-13,000 איש, מהם 2,100 אנשי פלמ"ח, 9,500 אנשי חי"ש**** של ההגנה וכ-1,500 אנשי אצ"ל ולח"י.

אחת הבעיות הקריטיות והמורכבות ביותר הייתה מחסור בנשק ללוחמים היהודים. לקראת פרוץ מלחמת העצמאות נעשו מאמצים כבירים להשיג נשק נוסף, אך המשימה הזו נתקלה בקשיים רבים ביותר. מלבד קשיי התקציב, היה קושי למצוא מדינות שיאשרו מכירת נשק לישראל - בריטניה הטילה אמברגו [=איסור מכירת נשק] על הצדדים הלוחמים, והיישוב היהודי לא נחשב עדיין ממש למדינה, מה שהקשה עליו עוד יותר בניסיונות לרכוש נשק באופן מסודר. הבריטים מנעו מהיהודים להעביר את הנשק לארץ דרך הים, בעוד הערבים מצטיידים בנשק ממדינות ערב בדרך היבשה. משום כך הועבר הנשק באופן בלתי לגאלי ונשק רב אבד כתוצאה מכך. לדוגמה, בראשית ימי המלחמה נתגלה בנמל ניו ג'רזי בארצות הברית משלוח של 50 טון חומר נפץ שהיה בדרכו מארצות הברית לארץ ישראל, ובכך נמנעה הגעתו של הנשק שהיה חיוני ללוחמים בארץ. הנשק שכן הגיע לארץ נשמר בדרך כלל בסליקים, ופעמים רבות החליד והתקלקל. ולכן, בידי הלוחמים בחלקה הראשון של המלחמה היה נשק מועט וברמה ירודה. לדבר הייתה השפעה רבה על מהלך המלחמה: לוחמים רבים נפלו, ואזורים רבים נפלו בידי האויב, רק מכיוון שבידי הלוחמים לא היה מספיק ציוד צבאי.

* **הליגה הערבית** - ארגון לשיתוף פעולה של מדינות ערב. הוקם ב-1945 (תש"ה).

** **צבא ההצלה** - כוח מתנדבים שהוקם בידי הליגה הערבית כדי לסייע לערביי ארץ ישראל נגד היהודים.

*** **מוטיבציה** - הנעה, גורם פנימי או חיצוני המעודד את האדם להתנהג באופן מסוים.

**** **חי"ש** - חיל השדה. יחידה בהגנה שפעלה בשנים 1938-1948 והורכבה מצעירים שהתאמנו באורח סדיר בצד לימודיהם או עבודתם.

ה'דאידקה' מוצגת בכיכר שנקראה על שמה בירושלים

היישוב ניסה לחפות על קשיי הרכש בייצור עצמי, וייצר בסדנאות מחתרטיות מקלעים, קליעים, מרגמות ורימוני רסס, אך היכולת והניסיון היו דלים. בכל זאת, בזכות ניסיונות מקוריים השתפר המצב: כך למשל הומצאה בראשית ימי המלחמה ה'דאידקה', כלי מרגמה שיעילותו הוטלה בספק, ובסופו של דבר נתגלה שכוחו הרב היה דווקא ברעש הרב שיצר, שזרע בהלה רבה בקרב האויב. לכן במהלך המלחמה יוצרו ממנה שש יחידות בלבד.

12. השלב הראשון של המלחמה - סאבק בערביי ארץ ישראל

בשלב הראשון של מלחמת העצמאות ניצלו ערביי ארץ ישראל את שליטתם על הדרכים באמצעות הכפרים הערביים שחלשו עליהן, והתקיפו את התחבורה היהודית באופן יומי.

דרך לחימה זאת סיכנה במיוחד את ירושלים, שבה התגוררו כחמישית מתושביה היהודיים של ארץ ישראל. ירושלים הנצורה, המוקפת באויבים מבית ומחוץ, סבלה ממחסור במזון, במים, בציוד רפואי ובכלי נשק, ומהתקפות בלתי פוסקות. המצב היה קשה בעיקר בשכונות מבודדות בתוך ירושלים, כמו העיר העתיקה, שהיו מוקפות בשכונות ערביות, והיו נתונות למעשה במצור בתוך מצור.

חלוקת מים בזמן המצור על ירושלים.

הוראות לשמוש יעיל במנות מים

10 ליטרים

הקטטה - חטיבת המים

הקטטה - חטיבת המים - היא חטיבת המים של ירושלים. היא אחראית על מתן המים לירושלים. היא אחראית על מתן המים לירושלים. היא אחראית על מתן המים לירושלים.

הוראות לשמוש יעיל במנות מים

1. לקחת מים ב-10 ליטרים בלבד.
2. לקחת מים ב-10 ליטרים בלבד.
3. לקחת מים ב-10 ליטרים בלבד.
4. לקחת מים ב-10 ליטרים בלבד.
5. לקחת מים ב-10 ליטרים בלבד.
6. לקחת מים ב-10 ליטרים בלבד.
7. לקחת מים ב-10 ליטרים בלבד.
8. לקחת מים ב-10 ליטרים בלבד.
9. לקחת מים ב-10 ליטרים בלבד.
10. לקחת מים ב-10 ליטרים בלבד.

הוראות לשמוש יעיל במנות מים

הוראות לשמוש יעיל במנות מים - הוראות לשמוש יעיל במנות מים. הוראות לשמוש יעיל במנות מים. הוראות לשמוש יעיל במנות מים.

כרוז שחולק בירושלים הנצורה, ובו הוראות כיצד להשתמש במנת המים המצומצמת בצורה יעילה.

כדי להתגונן מפני ההתקפות בדרכים, נסעו היהודים בדרכם מיישוב ליישוב בשיירות ממוגנות, שרכביהן חוזקו בלוחות פלדה כבדים, והן לוו בלוחמים.

הצורך להגן על השיירות, עם המחסור של היישוב בציוד מלחמה, הובילו לניסיונות יצירתיים: כך למשל יוצרו משוריינים תוצרת ישראלית שנבנו על גבי שלדי משאיות, וכוננו 'משוריין סנדוויץ'. הם כונו כך משום שהם נבנו כסנדוויץ' - לוחות פלדה שהוצמדו משני צדי הרכב, שבמקרים רבים היה במקור רכב אזרחי רגיל. הוא כונה גם 'משוריין פרפר', עקב דמיונם של מכסי האזור שסגג לכנפי פרפר. בתמונה ילדי קיבוץ דורות שבנגב ליד משוריין פרפר שהכיא אספקה, פורים תש"ח.

אף שהיישוב התאמץ למגן את השיירות ולצרף אליהן לוחמים מנוסים - הדבר לא עזר. להפך: השיירות הממוגנות היו כבדות ומסורבלות, והן הותקפו בידי לוחמים ערביים שהתגוררו בכפרים הסמוכים לדרך מעבר השיירות, והוזעקו בידי צופה לרדת אל הדרך לחסום את השיירה היהודית באמצעות גלי אבנים על הכביש ולטבוח באנשיה. ללוחמים לא הייתה אפשרות רבה להתגונן מפני אנשי הכנופיות הערביות שירו עליהם מלמעלה, מההרים בצדי דרך.

כך, לדוגמה, ב-27 במרץ 1948 (ט"ז באדר ב' תש"ח) נחסמה שיירה שעברה על יד נבי דניאל, דרומית לבית לחם, בדרכה חזרה מגוש עציון לירושלים. בקרב שנמשך כ-30 שעות נהרגו 15 מאנשי השיירה, ו-40 נפצעו. הנוסעים חולצו לבסוף בידי הבריטים, אך נאלצו להשאיר את נשקם שם. באותו יום גם נפלה שיירה שנסעה לעבר יחיעם בגליל ונהרגו בה יותר מארבעים איש. האבדות הרבות בקרב היהודים, עם החשש מניתוק מוחלט בין נקודות היישוב היהודיות, גרמו לתחושות קשות ביישוב.

ערבים ליד משאית שרופה, בדרך לירושלים.

לאסון שיירת נבי דניאל קדמה נפילתה של **מחלקת הל"ה**. המחלקה, שמנתה 35 לוחמים, שרובם היו לפני המלחמה סטודנטים באוניברסיטה העברית, יצאה ב-16 בינואר 1948 (ה' בשבט תש"ח) לסייע לגוש עציון הנצור, שהיה במצוקה קשה, בלוחמים ובאספקה. המחלקה התגלתה בדרכה וכיתרו אותה המוני ערבים מהסביבה, וכל לוחמיה נפלו בקרב שנמשך כל אותו היום. גופות הלוחמים חוללו, והן נקברו בקבר אחים בכפר עציון. כדי לזהות שנים עשר מגופות החללים, שהובאו לאחר כמעט שנתיים לקבורה אחרונה בהר הרצל בירושלים, ערך רבי אריה לויין באופן נדיר את 'גורל הגר"א' באמצעות פתיחה אקראית של דפי התנ"ך בצורה מיוחדת.

החורבן ברחוב בן יהודה כתוצאה מפיצוץ משאיות התופת.

נוסף לכך, התקיפו הערבים את השכונות היהודיות בערים המעורבות (כמו ירושלים, טבריה, צפת וחיפה) על ידי פיצוץ מטעני חבלה ומכוניות תופת ועל ידי יריות בעוברים ושבים ואל תוך הבתים. בירושלים, לדוגמה, הותקף המרכז המסחרי בשכונת ממילא הקרובה לעיר העתיקה יומיים לאחר החלטת החלוקה של האו"ם, והיהודים נאלצו לעזוב את חנויותיהם ולברוח מהמקום. ב-22 בפברואר 1948 (י"ב באדר א' תש"ח) פוצצו הערבים שלוש משאיות תופת ברחוב בן יהודה, ו-58 בני אדם נהרגו. החיים בשכונות היהודיות המותקפות יומם ולילה הפכו לבלתי נסבלים, והמחתרות התקשו להתמודד עם התקפות אלה בלא לכבוש את האזורים שמהם ירו הערבים.

אחת השיירות שהותקפה באכזריות נוראה הייתה **שיירת הדסה**. שיירה זאת ניסתה להגיע ממרכז העיר ירושלים להר הצופים, שעליו שוכנים האוניברסיטה העברית ובית החולים הדסה. בית החולים, שעמד מבודד בראש ההר, סבל ממחסור חמור באספקה, ושמירת הקשר אתו הייתה חיונית. ב-13 באפריל 1948 (ד' בניסן תש"ח) יצאה השיירה לדרך וכשהגיעה לשכונת שיח' ג'ראח הותקפה, ו-78 מנוסעיה - ובהם חולים, מבקרים, מנהל בית החולים הדסה, אחיות, רופאים, אנשי האוניברסיטה וסטודנטים - נרצחו. ההתקפה נמשכה כשש שעות, שבמהלכן סירבו הבריטים להתערב בנעשה ואף מנעו מחברי ההגנה לנסות לחלץ את הנצורים בעצמם. הערבים טבחו באנשי השיירה, שהניפו דגל לבן, העלו באש את כלי הרכב על נוסעיהם, ירו בנוסעים שניסו להימלט מהרכבים הבווערים, והתעללו בגופות.

גם יישובים מבודדים, כמו יישובי גוש עציון ויישובי הנגב, סבלו מהתקפות. כדי להגן עליהם הם הפכו למעשה למוצבים צבאיים: כוחות של המחתרות (בעיקר ההגנה) נשלחו ליישובים מבודדים כדי לסייע בהגנה עליהם, ובחלק מהמקרים האוכלוסייה האזרחית פונתה מהם.

תגובת היישוב היהודי המאורגן לאורך ארבעת חודשי הלחימה הראשונים הייתה בעיקר מגננה. הוא רצה להראות לעולם שהוא לא מעוניין להילחם, וכי הלחימה נכפתה עליו. לכן השקיע רק בהגנה על היישובים, על הדרכים אליהם, ובהתגוננות מפני התקפות הערבים. לעומתו, האצ"ל החל בפעולות תגמול, אך כאמור הוא מנה פחות מעשירית מאנשי ההגנה.

אלא ששיטה זו לא הוכיחה את עצמה. ערביי ארץ ישראל ניצלו את המצב ואת עמדת הנחיתות שהגיע אליה היישוב היהודי: ההתיישבות היהודית המפוזרת התקשתה להגן על עצמה. היישוב היהודי ספג אבדות רבות, בנפש ובכוח הצבאי. יישובים יהודיים רבים, ואפילו ירושלים, נותקו ובודדו. לשיטת המגננה היו גם השלכות מדיניות: ארצות הברית החלה לסגת מתמיכתה בתכנית החלוקה, מחשש שהקמת המדינה היהודית תסתיים בטבח כל יהודי ארץ ישראל. היה ברור שדרך הלחימה צריכה להשתנות.

לאחר ארבעת חודשי הלחימה הראשונים, הנהגת היישוב החליטה לעבור להתקפה. במקום להגן על השיירות בדרכים, החליטו לכבוש את הכפרים הניצבים על הדרך, במקום לפזר את הכוחות בין היישובים כדי להגן עליהם, הוחלט לתפוס נקודות אסטרטגיות ולכבוש אזורים עוינים, אפילו אלו שלא הובטחו למדינה היהודית בתכנית החלוקה. התכנית שבנתה ההגנה כדי לשנות את אופי הלחימה היהודית, מאסטרטגיה הגנתית לאסטרטגיה התקפית, במטרה ליצור רצף טריטוריאלי יהודי בשטחים שיועדו למדינה היהודית לפי תכנית החלוקה, נקראה תכנית ד'. התכנית נועדה להשיג שליטה על אזורים רבים ככל האפשר בארץ, בעיקר אזורי מפתח שיש להם חשיבות אסטרטגית, תוך השתלטות על אזורים שבשליטת הערבים ותפיסת האזורים שהבריטים יעזבו.

המעבר ממגננה למתקפה היה קשור גם להאצת תהליך הפינוי הבריטי בתקופה זו, כהכנה ליום הפינוי הסופי, שהבריטים קבעו אותו ל-15 במאי 1948 (ו' באייר תש"ח). כבר מהחלטת תכנית החלוקה באו"ם, החלו הבריטים בתהליך פינויים מהארץ, אך ערכו אותו בהדרגה. נוכחותם של הבריטים בארץ הקשתה על היוזמה לפעולות דרסטיות מצד ההגנה, שחששה מתגובתם של הבריטים. כאשר תהליך העזיבה הבריטי החל להתקדם במהירות רבה יותר, לקראת עזיבתם הקרובה את הארץ, חש היישוב חופש פעולה רב יותר ליזום פעולות גדולות כנגד הערבים, בלא חשש מתגובה בריטית.

תכנית ד': פקודת אב - 10.3.1948 (כ"ט באדר א' תש"ח)

התעודה הנמסרת בתכנית זו היא השתלטות על שטחה של המדינה העברית והגנה על גבולותיה, כן גם על גושי ההתיישבות והאוכלוסייה העברית שמחוץ לגבולות, נגד אויב סדיר, סדיר-למחצה וזעיר - הפועל מבסיסים אשר מחוץ לשטח המדינה או מבסיסים הנמצאים בתוכה.

על מנת להבטיח פעולה יעילה של מערכת ההגנה הקבועה וכן להבטיח את העורף שלה, תיעשנה הפעולות הבאות:

[...] פעולות נגד יישובים של האויב, הנמצאים בתוך או בקרבת מערכת ההגנה שלנו, במטרה למנוע את שימושם כבסיסים לכוח מזוין פעיל. פעולות אלה תתחלקנה לסוגים כדלקמן:

השמדת כפרים (שריפה, פיצוץ ומיקוש החורבות) - בעיקר לגבי יישובים שאין באפשרותנו להשתלט עליהם בקביעות.

[...] כיתור הכפר ועריכת חיפוש בתוכו. במקרה של התנגדות - השמדת הכוח המזוין וגרוש האוכלוסייה אל מעבר גבול המדינה.

[...] במקרה של אי התנגדות - יוכנס חיל מצב לתוך הכפר, אשר יתבצר במקום או במקומות המאפשרים שליטה טקטית מוחלטת. מפקד חיל המצב יחרים את כל כלי הנשק [...] בהתיעצות עם הגורמים המדיניים, ימונו מוסדות מבין תושבי הכפר, להנהלת ענייניו הפנימיים.

לוחמים יהודים במבצע נחשון. המבצע כונה כך על שם נחשון בן עמינדב, שהעז לקפוץ ראשון לים סוף ביציאת עם ישראל ממצרים

קעת התחיל היישוב היהודי לממש את עליונותו הצבאית. ערבים החלו לעזוב את יישוביהם חלקם טרם החלו הקרבות וחלקם בעקבות הקרבות. כדי להמחיש זאת, נשווה בין טבריה לצפת. שתי הערים היו אז ערים מעורבות של יהודים וערבים. בטבריה היהודים היו הרוב, והבריטים הציעו לערבים להתפנות, ואכן כך הם עשו עוד קודם שההגנה נכנסה לעיר. ואילו בצפת הערבים היו הרוב, והבריטים הציעו ליהודים להתפנות אך הם סירבו. הפלמ"ח כבש את העיר, והערבים ברחו.

היישוב תפס את רוב האזור שניתן ליהודים בתכנית החלוקה, ואף יותר משטחים אלה. נכבשו הערים המעורבות: יפו (האצ"ל היו אלה שפתחו במתקפה וההגנה השלימה את כיבוש העיר), חיפה, טבריה, צפת, בית שאן ועכו (בידי ההגנה והפלמ"ח). נכבשו שכונות בתוך ירושלים, ביום הכרזת העצמאות, שבו עזבו הבריטים את הארץ, כמו טלביה, בקעה ותלפיות. כוחות הלחימה של ערביי ארץ ישראל התפוררו. עד לערב הקמת המדינה, היישוב לא נסוג אפילו מנקודת יישוב אחת, על אף המאבק הקשה על נקודות היישוב היהודיות המבודדות.

יוצא מן הכלל הזה היה **גוש עציון**, שנפל יום לפני הכרזת העצמאות, אך גם הוא נפל רק בשל פלישת הלגיון הירדני, שהקדימה את פלישת שאר צבאות ערב. לאחר נפילת הגוש פונו עוד כמה נקודות יישוב מבודדות, למשל, עטרות המרוחקת מירושלים, שפונתה ביום הכרזת העצמאות.

אך היישוב היהודי לא יכול היה לשקוט על שמריו, שכן השלב הקשה מכל עוד עמד לפניו: פלישת כל צבאות ערב, שיעדם המוצהר היה למחוק את היישוב מעל המפה. היישוב ניסה להשיג נשק וציוד, כדי להעשיר את ציודו הדל. נרכשו עודפי נשק ממלחמת העולם השנייה באירופה, וגם נשק רב מצ'כוסלובקיה, שבעידוד ברית המועצות, שחתרה להעביר את המדינה היהודית העומדת לקום לצדה במלחמה הקרה, הפרה למעשה את האמברגו שהטילו בריטניה ומדינות נוספות על מכירת נשק לצדדים המעורבים בסכסוך.

באפריל 1948 (ניסן תש"ח) הוקמו שתי רשויות זמניות, כחלק מההכנות לקראת הקמת מדינת ישראל העצמאית: **מועצת העם**, בת 37 חברים, שמקבילה לכנסת של היום, ו**מנהלת העם**, שתפקדה כרשות מבצעת, במקביל לממשלה של היום, ומנתה 13 חברים. מוסדות אלו ניהלו את המלחמה מול ארצות ערב ואת צעדיה הראשונים של מדינת ישראל עד לבחירות הראשונות למוסדות השלטון הקבועים, שקיימים עד ימינו (על כך נלמד בהמשך).

מטרתה של תכנית זו אינה, בדרך כלל, פעולת כיבוש מחוץ לגבולות המדינה העברית. אולם בסיסים אחדים של האויב הנמצאים בקרבה בלתי אמצעית לגבול והעלולים לשמש קרש קפיצה לחדירה לתוך מרחבי מפתח של המדינה - ייכבשו זמנית [...]

[ספר תולדות ההגנה, ג, חלק שלישי, 1954, עמ' 1955]

1. כיצד מבטאת תכנית ד' מעבר מאסטרטגיה הגנתית לאסטרטגיה התקפית? הדגימו.

2. יש הטוענים שההנחיות בתכנית ד' המאפשרות גירוש ערבים והשתלטות על יישובים ערביים שנועדו להיות במדינה הערבית אינן מוסריות, ויש הטוענים כי הנחיות אלו היו הכרחיות ללחימה. נסו לנמק כל אחת מן הטענות, תוך התבססות על הרקע להכנת תכנית ד'.

יישומה של תכנית ד' החלה במבצע נחשון. המבצע נועד להסיר את המצור מעל ירושלים. בשבועות שקדמו למבצע, שיירות רבות נפלו בדרך לירושלים. המצוקה בעיר הנצורה הייתה גדולה. במבצע נחשון, שהחל ב-2 באפריל 1948 (כ"ב באדר ב' תש"ח) ונמשך כשבוע, השתתפו כ-1500 לוחמים מההגנה (בעיקר מהפלמ"ח). מספר חיילים זה היה הכוח הגדול ביותר שרוכז עד אז. בן גוריון שלח חיילים, נשק ותחמושת מכל הארץ לטובת מבצע נחשון, ולמעשה החליט לסכן מקומות שונים ברחבי הארץ כדי להציל את ירושלים. בן גוריון הצדיק את סיכון שאר הארץ בטענה שנפילת ירושלים, בירת ישראל העתיקה, תהיה מכה אנושה ליישוב. מסיבה זו קרא להשקיע בשמירה עליה, בלי להתחשב בכל הסיכונים שנוצרו כתוצאה מכך.

במבצע נחשון הצליחו הכוחות להשתלט כמעט על כל הדרך לירושלים, מלבד אזור לטרון, שנותר בידי הבריטים כמעט עד עזיבתם את הארץ, וכוחות של **צבא ההצלה** שהגיעו לאזור לטרון לאחר מבצע נחשון חסמו שוב את הדרך. ובסופו של דבר הדרך לירושלים נפתחה למעשה רק בזמן המבצע עצמו ומיד עם סיומו נחסמה שוב. האיום על הדרך לירושלים לא הוסר באופן מלא. אך למרות זאת, חשיבותו של המבצע הייתה רבה בעיקר בגלל עצם השינוי בצורת הלחימה, ממגננה להתקפה, ובשל העובדה שהיה מדובר למעשה על כיבוש של השטח, ולא על עוד פעולה נקודתית. ברוב המקרים הכוחות נשארו במקומות שנכבשו, ושמרו על שליטתם בקרקע. מלבד זאת, ירושלים הנצורה קבלה כמויות גדולות של אספקה מארבע השיירות שהגיעו אליה במהלך המבצע.

סעיף ג. הכרזת העצמאות

שאלה מנחה לסעיף: מה הייתה הדילמה שהכרזת העצמאות?

הבריטים, כאמור, רצו לעזוב את הארץ כמה שיותר מהר, כדי למזער את נזקיהם. הם החליטו לעזוב ב' אייר תש"ח (15 במאי 1948), כחצי שנה לאחר החלטת כ"ט בנובמבר, חודשיים וחצי לפני התאריך האחרון שבו הם היו אמורים לעזוב לפי החלטת האו"ם. ולכן מהר מאוד עמדה הנהגת היישוב היהודי בפני רגע ההכרעה: האם להכריז על הקמת המדינה?

החשש היה שמרגע שיפנו הבריטים את הארץ ייווצר חלל ריק משליטה בארץ. כוחות בין לאומיים שישמרו על המצב עד לחלוקת הארץ המתוכננת לא היו צפויים להגיע, והתפנותם המוקדמת של הבריטים מהארץ העמידה את ההנהגה בפני מאבק קשה מכל מה שידעה עד כה.

היה ברור כי ברגע שיעזבו הבריטים, יוכלו גם צבאות ערב להתערב במלחמה. האם היישוב מוכן לזה? האם היישוב, המותש מכמעט חצי שנה של לחימה בערביי ארץ ישראל, מוכן להילחם בצבאות ערב הרעננים, המצוידים והמיומנים? המלחמה בשלב הראשון, עד למבצע נחשון, שבו ניסה היישוב להגן על עצמו מהפורעים הערבים בלי הצלחה מרובה, גרמה גם לארצות הברית, התומכת המרכזית ביותר שעליה נשען היישוב, למשוך את ידה מתמיכתה בתכנית החלוקה, מחשש שליישוב היהודי הקטן אין סיכוי לעמוד בפני מלחמה נגד מדינות רבות וחזקות ממנו. במקום זאת, היא העלתה הצעה אחרת: להקים בארץ ישראל משטר נאמנות של האו"ם, מעין המשך למנדט הבריטי. אם היישוב היהודי יסכים להצעה זו ולא יכריז על הקמת המדינה, הרי שהוא מגן על עצמו מפני מלחמה קשה עם מדינות ערב - אך גם מחמיץ את ההזדמנות להקמת המדינה.

ההתלבטות הייתה קשה מאוד. זה היה סוג של הימור: מבחינת היישוב, היה סיכוי מסוים שהמלחמה תסתיים בניצחון ובמדינה עצמאית, אך היה גם סיכון לא פחות ממשי שהיישוב כולו ייחרב ויאבד. האם עדיף להתרחק מההימור המסוכן, שהיה יכול להסתיים בשואת יהודי ארץ ישראל, ולהימנע מלהכריז על הקמת המדינה? או שאחרי שנים רבות כל כך של ציפייה עדיף לנצל את ההזדמנות ולקוות לטוב?

במהלך הדיונים ערב סיום המנדט הבריטי על הקמת המדינה, הזמין דוד בן גוריון את אנשי השטח כדי להעיד על המצב ולסייע בקבלת ההחלטה. ואלו דבריו של יגאל ידין, קצין המבצעים של ההגנה, בפני **מנהלת העם** ב-12 במאי 1948 (ג' באייר תש"ח):

השוו בין המפה שלפניכם לבין מפת תכנית החלוקה של האו"ם בעמ' 271. הציגו את הדומה והשונה ביניהן והסבירו שני גורמים להבדלים אלו.

לסיכום הסעיף:

היישוב היהודי הצליח לגבור על התנגדותם של ערביי ארץ ישראל לביצוע החלטת האו"ם, על אף יתרוןם של הערבים: מספרם היה כפול ממספר היהודים, פריסת ההתיישבות שלהם העניקה להם רציפות ושליטה והם קיבלו סיוע ממדינות ערב. מול יתרונות אלו עמדו ליישוב ההנהגה האחידה, ההתארגנות הצבאית והמוטיבציה הגדולה להגן על המדינה היהודית שעתידה לקום. ההצלחה הגיעה רק לאחר שעבר היישוב ממגננה להתקפה **בתוכנית ד'**, שהחלה במבצע **נחשון**. הבריטים שהו באותה העת בארץ, אך השתדלו ככל האפשר שלא להתערב במלחמה. הם נסוגו בהדרגה משטחי הארץ, וכל אזור שפונה משליטתם הפך לזירת קרבות. עם צאתם מהארץ, נגמר השלב הראשון של המלחמה. היישוב התכונן לרגע יציאתם מהארץ, הרגע שאפשר למעשה את הקמת מדינת ישראל העצמאית, ובינתיים הקים מוסדות שלטון זמניים: **מועצת העם ומנהלת העם**.

על שהתרחש באותה ישיבה סיפר זאב שרף, מזכיר מנהלת העם ולימים ח"כ ושר:

"בישיבה הסביר בן גוריון את הדחיפות להכריז מיד על הקמת מדינת ישראל:

הזמן בוער. הוא בוער משני טעמים:

א. מפני סכנת הפלישה שיכולה להיות בכל רגע. יכול להיות שבמידה ידועה היא כבר החלה. ההתקפה של הלגיון על גוש עציון אפשר לקרוא לה פלישה. הסכנה מחייבת פעולה ולא רק מצד אנשי הביטחון;

ב. מפני התאריך של 14 במאי. בן (שר החוץ הבריטי) הקדים את התאריך (של עזיבת הבריטים את הארץ) וביום שישי בבוקר מוכרח לבוא משהו".

[זאב שרף, שלושה ימים, והם ג, ד, ה באייר התש"ח, 12, 13, 14 במאי 1948, תשי"ט, עמ' 61]

1. הסבירו כיצד איום פלישת צבאות ערב - הגורם העיקרי להתנגדות להכרזת המדינה, מחשש שהמדינה תושמד בידי הפולשים הערביים - הפך בדברי בן גוריון דווקא לסיבה להכריז על הקמת המדינה.

2. לדעת בן גוריון, מדוע כבר אי-אפשר להימנע מלהכריז על הקמת מדינה בקרוב?

בה' באייר תש"ח (14 במאי 1948), יום לפני יציאת הבריטים מהארץ, נערך הטקס הרשמי של הכרזת העצמאות על הקמת **מדינת ישראל** (הבריטים יצאו מהארץ בשבת, אך ההכרזה

ההכרזה על הקמת מדינת ישראל. כדי שהטקס יהיה מכוון ורשמי, נעשו הכנות מהירות באולם, שכלל לא היה אולם רשמי של כנסים - אלא מוזיאון הקירות כוסו בוילונות, השינו תמונה של הרצל ממקום אחר, ונתלו גם שני דגלי ישראל שכוסו כמהירות באותו היום.

נערכה קודם לכן, ביום שישי, כדי להימנע מחילול שבת). המעמד ההיסטורי התנהל בהתרגשות ובחגיגות רבה. בן גוריון הקריא את ההכרזה ולאחר שסיים פרץ הקהל הרב שהתאסף באולם ומחוץ לדלתותיו במחאות כפיים סוערות ובדמעות שמחה. הרב יהודה לייב פישמן (מיימון), חבר מנהלת העם, בירך בקול רועד מהתרגשות "שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה".

הכוחות הסדירים של הארצות השכנות על צידם ונשקם - יש להם ברגע זה יתרון. ואולם שיקול האפשרויות לא יכול להיות כאן רק שיקול צבאי של נשק נגד נשק ויחידות נגד יחידות, שכן אנו חסרים את הנשק הזה והמשוריינים הללו. השיקול הוא באיזו מידה עשויים האנשים שלנו להצליח בכוח המורל שלהם, והתוכניות והטקטיקה שלנו להתגבר על כוח האויב. [...] מבחינה אובייקטיבית אין ספק כי יש לו לאויב יתרון גדול ברגע זה. כוחות האויר שלנו לעומת כוחות האויר של האויב - בכלל אינם בגדר השוואה. אין לנו כוחות אויר [...] אם לסכם בבהירות, הייתי אומר ברגע זה שהסיכויים שקולים מאוד. ואם לכנות יתר, הייתי אומר - שהיתרון שלהם גדול אם אמנם יעלה כל הכוח הזה ויילחם בנו.

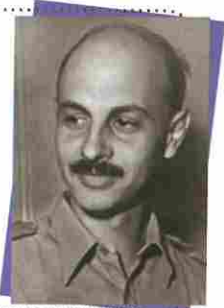
[נתנאל לורך, קורות מלחמת העצמאות, תשי"ח, עמ' 228-229]

1. לדבריו של יגאל ידין, איזה כוח עדיף מבחינה צבאית?

2. מדוע למרות זאת ידין סבר "שהסיכויים שקולים"?

3. ידין קבע שבסיכומו של עניין לאויב, אם יפעיל את כל כוחו, יש יתרון על כוחו של היישוב. לדעתכם, מדוע בכל זאת החליטה מנהלת העם להכריז על הקמת המדינה?

יגאל ידין (1917-1984, תרע"ז-תשמ"ד) - התגייס להגנה בגיל 15, ובשנת 1943 מונה לראש אגף מבצעים במטה הכללי של 'ההגנה. היה מפקד הצבא בפועל בימי מלחמת העצמאות, ובגיל 32 מונה לרמטכ"ל השני של צה"ל. בגיל 35 פרש מהצבא והשקיע עצמו במחקר ארכאולוגי, שבמהלכו גילה תגליות חשובות, כמו ממצאים מתקופת מרד בר כוכבא. ב-1977 נכנס לזירה הפוליטית, והיה סגן ראש הממשלה עד לשנת 1981.

* שניים היו לכודים בירושלים הנצורה ואחד היה בניו יורק.

10 מתוך 13 חברי מנהלת העם* התאספו ב-12 במאי 1948 (ג' באייר תש"ח), שלושה ימים לפני סיום המנדט הבריטי. במשך כ-13 שעות של דיונים קשים וסוערים התווכחו ביניהם על עתידו של היישוב היהודי בארץ ישראל. ההכרעה להקים **מדינת ישראל** יהודית עצמאית בארץ ישראל נפלה ברוב של שישה בעד מול ארבעה נגד, על אף כל הקשיים והמהמורות הצפויים.

ההכרעה על הכרזת מדינת ישראל הייתה במידה רבה בעקבות לחצו של בן גוריון. משה שרת, שהיה אחד מחברי מנהלת העם, העביר לבן גוריון את התרשמותו מפגישתו עם מזכיר המדינה** האמריקני לפני דיוני הוועדה. הוא סיפר כי המזכיר יעץ, ואולי אף איים, שלא להכריז על הקמת המדינה בעת הזאת, מול האיום הערבי. שרת אמר לבן גוריון: "אני חושב שהוא צודק". בן גוריון סגר את הדלת, ואמר לשרת שהוא יכול להעביר את דברי מזכיר המדינה האמריקני לידיעת חברי מנהלת העם, אך לא לציין את הסכמתו עמו. שרת הסכים, ובסופו של דבר גם הוא נמנה על ששת המצביעים בעד הכרזת המדינה.

** מזכיר המדינה בארצות הברית הוא הממונה על יחסי החוץ, כמו שר חוץ אצלנו.

קטעים נבחרים ממגילת העצמאות

בארץ ישראל קם העם היהודי, בה עוצבה דמותו הרוחנית, הדתית והמדינית, בה חי חיי קוממיות ממלכתית, בה יצר נכסי תרבות לאומיים וכלל-אנושיים והוריש לעולם כולו את ספר הספרים הנצחי.

לאחר שהוגלה העם היהודי מארצו בכוח הזרוע שמר לה אמונים בכל ארצות פוזריו, ולא חדל מתפילה ומתקווה לשוב לארצו ולחדש בתוכה את חירותו המדינית.

מתוך קשר היסטורי ומסורתי זה חתרו היהודים בכל דור לשוב ולהיאחז במולדתם העתיקה; ובדורות האחרונים שבו לארצם בהמונים, וחלוצים, מעפילים ומגינים הפריחו נשמות, החיו שפתם העברית, בנו כפרים וערים, והקימו יישוב גדל והולך השליט על משקו ותרבותו, שוחר שלום ומגן על עצמו, מביא ברכת הקידמה לכל תושבי הארץ ונושא נפשו לעצמאות ממלכתית.

[...] השואה שנתחוללה על עם ישראל בזמן האחרון, בה הוכרעו לטבח מיליונים יהודים באירופה, הוכיחה מחדש בעליל את ההכרח בפתרון בעיית העם היהודי מחוסר המולדת והעצמאות עליידי חידוש המדינה היהודית בארץ-ישראל, אשר תפתח לרווחה את שערי המולדת לכל יהודי ותעניק לעם היהודי מעמד של אומה שוות-זכויות בתוך משפחת העמים. [...]

ב-29 בנובמבר 1947 קיבלה עצרת האומות המאוחדות החלטה המחייבת הקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל; העצרת תבעה מאת תושבי ארץ-ישראל לאחוז בעצמם בכל הצעדים הנדרשים מצדם הם לביצוע ההחלטה. הכרה זו של האומות המאוחדות בזכות העם היהודי להקים את מדינתו אינה ניתנת להפקעה.

זוהי זכותו הטבעית של העם היהודי להיות ככל עם ועם עומד ברשות עצמו במדינתו הריבונית.

לפיכך נתכנסנו, אנו חברי מועצת העם, נציגי היישוב העברי והתנועה הציונית, ביום סיום המנדט הבריטי על ארץ-ישראל, ובתוקף זכותנו הטבעית וההיסטורית ועל יסוד החלטת עצרת האומות המאוחדות אנו מכריזים בזאת על הקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל, היא מדינת ישראל [...]

? מהן ההצדקות העיקריות שמובאות בהכרזת העצמאות לזכותו של העם היהודי להקמת המדינה?

מגילת העצמאות, "הכרזה על הקמת מדינת ישראל"

שם המדינה

שמה של המדינה נקבע על פי הצעתו של דוד בן גוריון. שמות שנדחו היו 'ציון', 'ארץ ישראל', 'יהודה' ו'עבר'. השם מייצג את אופייה היהודי של המדינה, אך מאפשר גם לאזרחים לא-יהודים להגדיר עצמם כאזרחיה (לעבריי ישראל קל יותר להגדיר עצמם כערבים-ישראלים מאשר ערבים-יהודים או ערבים-ציונים).

השם 'יהודה' נפסל בעיקר כדי לשמר הבחנה בין 'יהודי', שהוא בן לעם היהודי או לדת היהודית, לבין מי שמחזיק באזרחות ישראלית. השם 'ציון' נפסל כיוון שהוא מטשטש את ההבחנה בין 'ציוני' - מי שדוגל בעקרונות התנועה הציונית - לבין מי שמחזיק באזרחות ישראלית, שאינו חייב להיות ציוני דווקא. השם 'ארץ ישראל' נפסל כדי להדגיש שמדינת ישראל לא כוללת את כל שטחה של ארץ ישראל, הרחבה בהרבה. השם 'עבר' נדחה מחשש שהוא אינו די ברור ('עבר' הוא שמו של אחד מצאצאיו של שם בן נח (בראשית י, כד-כה), וכך מכונה אברהם 'העברי', ושפתנו מכונה 'עברית').

יום המדינה

ענת משותף וזל ענת הארץ

העם מכריז על מדינת ישראל

ב-29 בנובמבר 1947 קבלה עצרת האומות המאוחדות החלטה המחייבת הקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל ובתוקף זכותנו הטבעית וההיסטורית אנו מכריזים בזאת על הקמת מדינה בארץ-ישראל היא מדינת ישראל

כל חוקי הספר הדבן בסלים ומבוססים כל שני הדפים התיים כפי שזוהו כיום

עיתון 'יום המדינה' - באופן חד-פעמי התאחדו כל עיתוני הארץ להוצאה חגיגית אחת משותפת לכבוד הכרזת המדינה, ה' באייר תש"ח

1. שימו לב: לפי העיתון, מה הייתה ההחלטה הראשונה של הממשלה הזמנית?

2. מה משמעות החלטה זו?

3. למעלה בצד שמאל כתוב: "עיתון משותף של עתוני הארץ". לדעתכם, מדוע חשוב היה לכתוב זאת?

ארצות הברית, שהיססה עד אז, הכירה במדינת ישראל החדשה עוד באותו הלילה. שלושה ימים לאחר מכן הכירה בה גם ברית המועצות. מדינת ישראל הייתה לעובדה מוגמרת, אלא שהיה עליה להילחם על חייה.

לסיכום הסעיף:

הכרזת העצמאות של מדינת ישראל לוותה בלבטים רבים. מצד אחד, עמד האיום של פלישת מדינות ערב, שבצלו הסירה גם ארצות הברית את תמיכתה. מצד שני, עמדה ההזדמנות החד-פעמית לחדש את העצמאות היהודית לאחר כאלפיים שנות גלות. מועצת העם הכריעה בעד הקמת המדינה, ולמחרת פלשו מדינות ערב לארץ ישראל.

סעיף ד': מלחמת העצמאות, השלב השני - מול מדינות ערב
(15 במאי 1948 עד מרץ 1949)

שאלה מנחה לסעיף: כיצד הצליח היישוב היהודי לגבור על מדינות ערב?

יום למחרת ההכרזה הכריזו חמש מדינות ערב - סוריה, לבנון, ירדן, מצרים ועירק - מלחמה על המדינה החדשה, וצבאותיהן פלשו אליה. מטרתן הייתה לחסל בבת אחת את מדינת ישראל הצעירה. צבא מצרים פלש מדרום, הצבא הירדני, שכונה **הלגיון הערבי**, פלש לאזור ירושלים, צבא עירק לעמק בית שאן, צבא לבנון מצפון וצבא סוריה מאזור הכנרת.

ד. הכוחות הלוחמים

צבאות ערב מנו כ-35,000 לוחמים, שהצטרפו ל-10,000 הלוחמים המקומיים. הצבאות היו מצוידים בנשק כבד (40 טנקים, 500 שריוניות נושאות תותח, 300 משוריינים ונגמ"שים, 360 תותחים, 131 מטוסים ו-12 ספינות תחמושת), ומאחוריהם עמדו משאביהן העצומים של מדינות ערב. במהלך המלחמה הוסיפו מדינות ערב לשלוח תגבורות, עד שכמות הלוחמים כמעט הכפילה את עצמה.

לעומת זאת, לישראל, שעד עכשיו כוחה הצבאי היה במחתרת, היה ציוד מועט מאוד. מול ארבעים הטנקים של האויב, היה לישראל טנק אחד בלבד, ומול 200 השריוניות נושאות תותח, עמדו לרשות ישראל רק שתי שריוניות כאלו. במהלך המלחמה התגייסו עוד ועוד יהודים, גם מהיישוב וגם מתנדבים שהגיעו מחוצה לו, להגנה על המולדת.

כוח אדם	צה"ל	צבאות ערב
30,573	10,000 + 30,000 מקומיים	
1 (ללא תותח)	40	
2	200	
120	300	
29	360	
28	131	
3	12	

המתנדבים מחו"ל אורגנו בשתי מסגרות. האחת **מח"ל - מתנדבי חוץ לארץ**, כ-3,000 מתנדבים שהגיעו בעיקר מארצות הברית ולא התכוונו לעלות לארץ. הם היו בעלי ניסיון צבאי, שחשיבותו הייתה רבה מאוד לצבא הישראלי המתחיל שלא היה לו ניסיון, בתחומים כמו: חיל הים, טיס או תותחנים, ולוחמיו גם לא היו מנוסים בפיקוד על כוחות גדולים (רוב לוחמי מח"ל הגיעו לארץ בשלב השני של המלחמה, אך חלקם, כמו הקולונל דוד מרכוס, הגיעו עוד קודם, כבר בשלב הראשון של המלחמה). המסגרת השנייה, **גח"ל - גיוס חוץ לארץ**, כללה יהודים שרצו לעלות לארץ וגויסו בידי ההגנה בזמן ארגון עלייתם מאירופה, ממחנות המעצר בקפריסין וגם מצפון אפריקה. להם לא היה בדרך כלל ניסיון צבאי, אך גיוס זה הגדיל מאוד את הצבא של מדינת ישראל המתפתחת: במסגרת גח"ל גויסו ונלחמו במלחמת השחרור כ-20,000 לוחמים, אשר היו כרבע מהצבא. המוטיבציה הגבוהה בקרב היהודים מארץ ישראל ומהגולה למען המלחמה על מולדתם הקדומה העלתה את הרצון לגיוס, עד שלקראת סוף המלחמה גדל הכוח היהודי לכ-120,000 איש.

מפקדי הלגיון הערבי עם כמה משכויי גוש עציון

המערכה הקשה ביותר נגד הלגיון הערבי הייתה בירושלים. הירדנים חלשו על הדרך לירושלים, כבשו יישובים שמצפון לה (נווה יעקב ועטרות) וניתקו את הדרך אליה באמצעות השתלטות על לטרון. שלושה ניסיונות עקובים מדם לכבוש את לטרון נכשלו.

בתוך ירושלים עצמה גם כן היו קרבות קשים. מצבו של **הרובע היהודי** בעיר העתיקה היה הנואש מכול. נצור ומבודד בתוך ירושלים, עם לוחמים מעטים ובלי אספקה מתאימה, עמד ימים רבים במלחמה ובמצור עד שנאלץ ב-28 במאי (י"ט באייר) להיכנע. הרובע פונה, ולוחמיו נלקחו בשבי הלגיון הערבי, וממנו חזרו לאחר תשעה חודשים.

תושבי הרובע היהודי בדקות שלאחר הכניעה

ראש הרובע היהודי, הרב יונגרטן, עם מפקדי הלגיון הערבי, עבדאללה אל טל

ניסים גיני (1938-1948, תרצ"ח-תש"ח) - החלל הצעיר ביותר של צה"ל. ניסים בן העשר, תלמיד כיתה ד', היה תושב הרובע היהודי, והתנדב לסייע בהגנה על הרובע. בגלל המצב הקשה ברובע השתתפו במלחמה גם ילדים. ניסים היה תצפיתן וקשר, ורץ מעמדה לעמדה תחת מטר כדורים כדי להעביר ידיעות ואספקה. כשעמד לצאת למשימתו האחרונה, ניסתה אמו לעכב אותו. הוא אמר לה: "את רוצה שאני אשב בבית ואחרים ימותו?", ויצא למילוי תפקידו. ניסים נפגע בעמדת התצפית שלו ונפטר מפצעיו לאחר יום של ייסורים. למחרת נכנע הרובע.

גם אזור ים המלח עבר טלטלה קשה. צפון ים המלח, שבו חיו כ-1,000 יהודים ופעלו בו מפעלים חשובים, נהרס כליל ועבר לידי הירדנים.

בחודש הראשון של המלחמה ספגה אפוא מדינת ישראל הצעירה פגיעות קשות מאוד. הלגיון הערבי של הירדנים החזיק בחלק ניכר מירושלים, וחלש על הדרך אליה. הצבא המצרי הגיע עד אזור אשדוד של ימינו. שאר צבאות ערב גם הם כבשו אזורים ממדינת ישראל והחזיקו בהם.

כפר דרום במלחמת העצמאות

יישוב נוסף שסבל התקפה כבדה ועיכב בעמידתו את האויב הוא כפר דרום. עוד קודם הכרזת העצמאות היה היישוב נתון להתקפות מצד האוכלוסייה הערבית המקומית, שכללו הפגזות מרגמות וניסיונות לפוצץ את מכל המים של היישוב. ב-13 במאי 1948 (ד' באייר), יום לפני הכרזת העצמאות ותחילת הפלישה המצרית, התקיפו כוחות רגליים מצריים בליווי שני טנקים את היישוב. גם התקפה זו נהדפה. מתחילת הפלישה המצרית לדרום הארץ עד להפוגה הראשונה, היה כפר דרום נתון במצור של הצבא המצרי, מצור שלווה בהתקפות מטוסים, ארטילריה וכוחות רגליים. מגניו של היישוב ספגו אבדות רבות וסבלו ממחסור במזון ובתחמושת, אך הצליחו להחזיק ביישוב. האספקה שניסו המטוסים הישראליים להטיל על היישוב נפלה לרוב מחוצה לו. גם בזמן ההפוגה, לא אפשר הצבא המצרי לפנות פצועים ולהעביר אספקה אל מגני היישוב. שיירת חילוץ פצועים שיצאה מכפר דרום הותקפה ונאלצה לשוב לאחר שספגה אבדות.

עקב מצבו הקשה של כפר דרום וחוסר ההצלחה של צה"ל להעביר אספקה ותגבורת, הוחלט, בהוראת המטכ"ל, לפנות את היישוב. בליל ה-8 ביולי (א' בתמוז), שבו עמדה ההפוגה בקרבות להסתיים, הסתננו מגני היישוב דרך קווי הצבא המצרי אל מכוניות פינוי שחיכו להם בנקודה שנקבעה מראש. גם במסלול הפינוי נהרג אחד מהמגנים, ושניים נפצעו. אף שכפר דרום נפל והאזור נשאר בשליטת המצרים גם לאחר חתימת הסכמי הנשק, לעמידתו העיקשת הייתה משמעות רבה לניצחון ישראל: הוא ריתק כוחות מצריים במשך זמן רב.

בחזית **הצפונית** כבש צבא סוריה את המושבות צמח ומשמר הירדן, אך נכשל בניסיונו לכבוש את דגניה. וצבא לבנון הגיע עד נצרת ושפרעם.

בחזית **המזרחית** פלש צבא עירק לעמק בית שאן, והשתלט על תחנת הכוח בנהריים שסיפקה חשמל לכל צפון ישראל. הצבא העירקי חדר גם לאזור השומרון, שם השתלט על השטח שבין ג'ני לכפר קאסם, שבו לא התגוררו יהודים.

הצבא המאומן ביותר מבין צבאות ערב היה **הלגיון הערבי** של ממלכת עבר הירדן. מול צבא זה היה קשה להתמודד והוא הסב אבדות קשות למדינת ישראל. עוד קודם הכרזת העצמאות הלגיון הערבי פתח בהתקפה, ויום לפני קום המדינה כבש את גוש עציון. היישוב הראשון שנכבש היה כפר עציון: מגניו עמדו ימים רבים תחת מצור חלקי והתקפות כבדות, ולבסוף, לאחר שאיבד לוחמים ונשק רב, לא נותר לו אלא להיכנע. לאחר שכבר נכנעו הלוחמים, טבחו

מגני כפר עציון בתפילה באחת מעמדות הגנת הקיבוץ.

בהם ערביי האזור, שהזדנבו אחר כוחות הלגיון. רק ארבעה ניצלו ונלקחו בשבי. בעקבות הקרב הקשה והטבח נכנעו גם שלוש נקודות היישוב הנוספות של גוש עציון, ולוחמיהן נלקחו בשבי.

33. ההפוגה הראשונה (11 ביוני 1948–9 ביולי 1948, ד' בסיוון תש"ח–ב' בתמוז תש"ח)

לאחר החודש הראשון של המלחמה הוסכם, בתיווך האו"ם, על הפוגה בת ארבעה שבועות. שני הצדדים, שהותשו במלחמה, רצו בהפוגה ושמו עליה בקפדנות. צה"ל ניצל היטב את ההפוגה להתארגנות מחדש, להצטיידות (בעיקר בנשק בייצור מקומי בגלל הקושי לייבא), לגיוס של חיילים חדשים ולאיומים אינטנסיביים. בסוף ארבעת השבועות שיועדו להפוגה היה צה"ל צבא גדול ומאורגן הרבה יותר משהיה בתחילת המלחמה.

במהלך ימי ההפוגה הושלמה סלילתה של דרך עוקפת לירושלים שכונתה **דרך בורמה***. דרך שהקלה על הקשר עם ירושלים ועל העברת האספקה אליה, לאחר שהדרך הראשית נחסמה בעקבות השתלטות הלגיון הירדני על משטרת לטרון.

צבאות ערב ניצלו גם הם את ההפוגה הראשונה להתאוששות מהלחימה והתארגנות מחדש. גם הם הוסיפו תגבורת לכוחות הלוחמים ומעט תחמושת. אך הם לא הצליחו לנצל את ימי ההפוגה כדי לגבור על העימותים ביניהם ולהגיע לאיחוד של הכוחות.

במהלך ההפוגה נעשו מאמצים מצד האו"ם להפוך את ההפוגה הזמנית להפסקת אש קבועה, אך המאמצים לא עלו יפה, ושני הצדדים התכוונו לחידוש הלחימה.

44. קרבות עשרת הימים (9–18 ביולי 1948, ב' בתמוז תש"ח–י"א בתמוז תש"ח)

כשהתחדשו הקרבות, צה"ל, שהתחזק והתאושש במהלך ההפוגה, נטל את היוזמה לידיו. ושוב, כשעבר ממגננה להתקפה, היה זה ראשית הניצחון. השלב השני במלחמה מכונה קרבות עשרת הימים, ובו צה"ל יזם שורה של מבצעים צבאיים גדולים באזור הגליל, המרכז והדרום, שנועדו להרחיב את גבולות השליטה הישראלית.

בחזית הדרומית נאבק צה"ל לשמור על השליטה היהודית ביישובים רבים, ולא הצליח להרחיב את האזור שבשליטתו.

בחזית המזרחית נכבשו רמלה ולוד, וכך הוסר האיום מעל תל אביב.

בחזית הצפונית נכבשו נצרת וספרעם, והורחבה השליטה בגליל התחתון ובגליל המערבי.

* **דרך בורמה** - נקראה על שם הדרך שסללו הבריטים בין הודו לסין דרך בורמה, דרך שעקפה את הכוחות היפניים ששלטו בחלק מסין.

54. ההפוגה השנייה והקרבות האחרונים (19 ביולי 1948–מרס 1949, י"ב בתמוז תש"ח–אדר תש"ט)

לאחר קרבות עשרת הימים שוב נקבעה הפוגה, הפעם בעקבות לחצי האו"ם ובניגוד לרצונו של צה"ל. צבאות מדינות ערב שהו בתוך ארץ ישראל הצרה ואיימו על שלוותה של מדינת ישראל. ההפוגה הזו, על אף איומי האו"ם על המפר אותה, הופרה מדי פעם בפעם, אף שרשמית נמשכה עד סוף המלחמה.

הנפת דגל ישראל באזור אילת של ימינו. כוחות ישראל הגיעו עד אילת ב-10 במרץ 1949 (ט' באדר תש"ט), כשהחלו כבר שיחות המשא והמתן על שכיתות הנשק. כשהגיע הכוח לאילת התגלה שאין ברשותם דגל ישראל. במקומו ציירו את צורת דגל ישראל בדיו על סדין לבן. הנפת 'דגל הדיו' באילת הפכה לאחד מסמליה המובהקים של מלחמת העצמאות.

במהלך ההפוגה השנייה הגיע צה"ל לכמה הישגים חשובים. בחזית הדרומית הצליח צה"ל לחבר את הנגב למדינת ישראל ולכבוש את באר שבע ולאחר מכן התקדם אל תוך חצי האי סיני, עד לאזור אל עריש. בעקבות לחצים קשים מצד האו"ם חזרו כוחות צה"ל אל הנגב ונסוגו מסיני, שטחה המקורי של מצרים. בהמשך, נכבש גם מדבר יהודה, וכוחות צה"ל הגיעו עד אילת (**במבצע עובדה**, 5-10 במרס 1949). בסופה של המערכה היה הנגב כולו בידי ישראל.

בחזית המזרחית, מול צבאות ירדניים ועירקיים, לא היו שינויים מרחיקי לכת במהלך ההפוגה האחרונה. ההתקדמות המהותית ביותר הייתה בקשר לגורלה של ירושלים, וגם שינוי זה היה מדיני יותר מצבאי. על פי החלטת האו"ם, ירושלים הייתה צריכה להיות תחת שלטון בין לאומי. האו"ם ציפה שהבריטים יסייעו בהקמת השלטון הבין לאומי בירושלים, אך מכיוון שהבריטים רצו להסתלק מהאזור, הם עזבו מבלי לעשות דבר למען הקמת שלטון בין לאומי בירושלים. עם עזיבת הבריטים, לא הייתה עוד תשתית מבוססת לשלטון בין לאומי באזור, ובחלל הריק שנוצר התעלמו גם הערבים וגם היהודים במהלך המלחמה מהחלטת האו"ם תוך ניסיון להשיג כמה שיותר אחיזה בעיר הקודש, בירתה הקדומה של ארץ ישראל.

להיות תחת שלטון בין לאומי. האו"ם ציפה שהבריטים יסייעו בהקמת השלטון הבין לאומי בירושלים, אך מכיוון שהבריטים רצו להסתלק מהאזור, הם עזבו מבלי לעשות דבר למען הקמת שלטון בין לאומי בירושלים. עם עזיבת הבריטים, לא הייתה עוד תשתית מבוססת לשלטון בין לאומי באזור, ובחלל הריק שנוצר התעלמו גם הערבים וגם היהודים במהלך המלחמה מהחלטת האו"ם תוך ניסיון להשיג כמה שיותר אחיזה בעיר הקודש, בירתה הקדומה של ארץ ישראל.

ב-5 בדצמבר 1949 (י"ד בכסלו תש"י), חודשים ספורים מסיומה של מלחמת העצמאות, הכריזה ממשלת ישראל על ירושלים כבירת מדינת ישראל. כך נותרה ירושלים בסופה של המלחמה מחולקת בין ישראל וירדן, כשהחלק שבשליטת ישראל הוא עיר הבירה של המדינה היהודית.

בחזית הצפונית נכבש הגליל כולו, וצה"ל חדר לדרום לבנון וכבש 14 כפרים ערביים, שבהמשך נסוג מהם בלחץ האו"ם.

פרשת רצח ברנדוט

בזמן ההפוגה הראשונה ניסה הרוזן פולקה ברנדוט, מתווך שבדי שהגיע לארץ מטעם האו"ם, להביא את הצדדים לידי הסדר. כבר בסוף מאי 1948 הוא הגיע לארץ, והציע שמדינת ישראל תקבל רק חלק קטן מהארץ, שיכלול את הגליל, רצועה צרה לאורך מישור החוף ואזור בדרום הארץ, וכל היתר יימסר לידי המדינה הערבית. שני הצדדים דחו את ההצעה, שהציעה ליהודים שטח שהיה מצומצם מן השטח שהוצע בתכנית החלוקה.

בימי ההפוגה השנייה, כשכבר ברור היה שמדינת ישראל היא עובדה מוגמרת, ושהיא תזכה בחלק נכבד מהארץ, הציע ברנדוט שישאל תיסוג לגבולות שהציע בפעם הקודמת, ירושלים תהפוך לעיר בין לאומית, והפליטים הערביים יוכלו לשוב למקומותיהם, גם בשטחי המדינה היהודית הצרה. ברנדוט אף פעל למניעת עלייתם של צעירים בגיל צבא למדינת ישראל. הצעותיו ופעולותיו עוררו סערה בארץ, וכדי לסכלן, קבוצה של יוצאי לח"י ששמה 'חזית המולדת' התנקשה בו ב-17 בספטמבר 1948 ('יג באלול תש"ח). בעקבות הרצח החליט בן גוריון לפרק את יחידות האצ"ל והלח"י שעוד פעלו בתחום ירושלים בצורה עצמאית.

לסיכום הסעיף:

פלישת צבאות ערב הייתה אתגר לא פשוט למדינת ישראל הצעירה. העמידה מול צבאות מאומנים ומצוידים הרבה יותר נראתה כמעט בלתי אפשרית, ואכן בחודש הראשון של הלחימה, צה"ל בקושי החזיק מעמד בהגנה על שטחי המדינה. לאחר ההפוגה הראשונה יום צה"ל שורה של מבצעים להרחבת השליטה של מדינת ישראל, ולאחר הפוגה קצרה נוספת המשיך בכך. בסופה של המלחמה רוב שטחי המנדט הבריטי בארץ ישראל המערבית היו בשליטת ישראל. הניצחון הושג בעיקר בזכות האחדות והמטרה המשותפת לכל יהודי ארץ ישראל, והידיעה שהמלחמה הזו היא הסיכוי האחרון לקיומה של מדינת ישראל ושלומם של תושביה.

סעיף ה. תוצאות המלחמה

שאלה מנהלית: כיצד השפיעה מלחמת העצמאות על גבולות המדינה, על מצבם של היהודים בארצות ערב ועל ערביי ארץ ישראל?

התוצאה המרכזית והחשובה ביותר של מלחמת העצמאות היא עצם קיומה של מדינת ישראל. במהלך המלחמה הוכרזה הקמת המדינה, ובסיומה היא לא הושמדה או התמוטטה, אלא להפך, הרחיבה את הגבולות שהובטחו לה מראש בתכנית החלוקה של האו"ם, הגדילה את אוכלוסייתה באמצעות קליטת עלייה במהלך המלחמה (120,000 עולים הגיעו לארץ במהלכה), והראתה עמידה חזקה ויציבה.

הניצחון גבה מחיר כבד. כאחוז מבני היישוב, יותר מ-6,000 יהודים, רובם אזרחים, נהרגו במהלך המלחמה. אחרי הניצחון נאלצה המדינה הצעירה לחבוש את הפצעים, לנחם את האבלים, לטפל בפצועים, לשקם את המשק, שהידלדל במהלך המלחמה, להתאושש ממנה במהירות כדי להמשיך בבנייה כמדינה עצמאית ולקלוט את מאות אלפי העולים שצבאו על שעריה (על כך נלמד בעיקר בפרק 12).

לפי עיתון **הארץ** ב-15 בדצמבר 1947 באחד מנאומיו של חיים ויצמן בארצות הברית, הוא אמר "שום מדינה אינה ניתנת על מגש של כסף [...] תוכנית החלוקה אינה מקנה ליהודים אלא סיכוי". בהשראת דברים אלו חיבר נתן אלתרמן את השיר מגש הכסף:

מגש הכסף / נתן אלתרמן

"אין מדינה נתנת לעם על מגש של כסף" (חיים ויצמן)

...והארץ תשקט, צין שמים אדמת
תעמעם לאטה על גבולות עשנים,
ואמה תעמד - קרועת לב אך נושמת
לקבל את הנס, האחד, אין שני...

היא לשקט תכון, היא תקום למול סהר
ועמדה טרם-יום עוטה חג ואימה.
--אז מנגד יצאו נצרה ונצר
ואט-אט יצעדו הם אל מול האמה.

לובשי חל וחקור וכבדי נעלים
בנתיב יצלו הם, הלוח והחרש
לא תחליפו בגדם, לא מחו עוד במים
את עקבות יום-הפךך וליל קו-האש.

[דבר, 19.12.1947]

א. השיר בתחילתו מצטט את דברי ויצמן: "אין מדינה ניתנת לעם על מגש של כסף".
הסבירו את משמעות המשפט.

ב. הציגו את המסר של השיר, והסבירו כיצד הוא בא לידי ביטוי בשני רכיבים מהשיר.

ה. הסכמי שביתת הנשק

בתום תשעה חודשי מלחמה בין מדינות ערב לבין מדינת ישראל, הבשילו התנאים להפסקה רשמית של המלחמה. הלחץ הבין לאומי והרצון של כל המדינות המותשות לסיים את הלחימה הובילו לחתימת **הסכמי שביתת הנשק***. לדוגמה, הצבא המצרי היה מכותר בכיס

הסכם שביתת
נשק הוא סיומה
של המלחמה,
מתוך הסדר בין שני
הצדדים. הסכם
זה שונה מהפסקת
אש. שכן שביתת
נשק אינה הפסקה
קצרה עד לחידוש
הלחימה. והיא
גם שונה מהסכם
שלום, שכן שביתת
נשק אינה מצביעה
על יחסי שלום
ואחווה.

הסכם שביתת הנשק עם **סוריה** נחתם ב-20 ביולי 1949 (כ"ג בתמוז תש"ט). סוריה הייתה המדינה הערבית היחידה שכבשה חלק שנועד למדינה היהודית לפי החלטת האו"ם, באזור המושבה משמר הירדן שבגליל העליון, שחרבה במלחמת העצמאות, וכן באזור צמח, מסדה ושער הגולן. ההסכם עם סוריה הושג לאחר משא ומתן ממושך וקשה, והוחלט בו כי סוריה תיסוג אל הגבול הבין לאומי, אך חלק מהאזורים שהיא תפסה במלחמה יוכרו כאזורים 'מפורזים'. משמעות הדבר היא כי אף שהשלטון באזורים אלה הוא ישראלי, לא תותר כניסת כוחות צבא אליהם. עם זאת, בעקבות לחץ צבאי נסוגה סוריה מזרחה מן הירדן, אך הובטחו לה זכויות מיוחדות הנוגעות לשימוש במים לאורך הגבול עם ישראל.

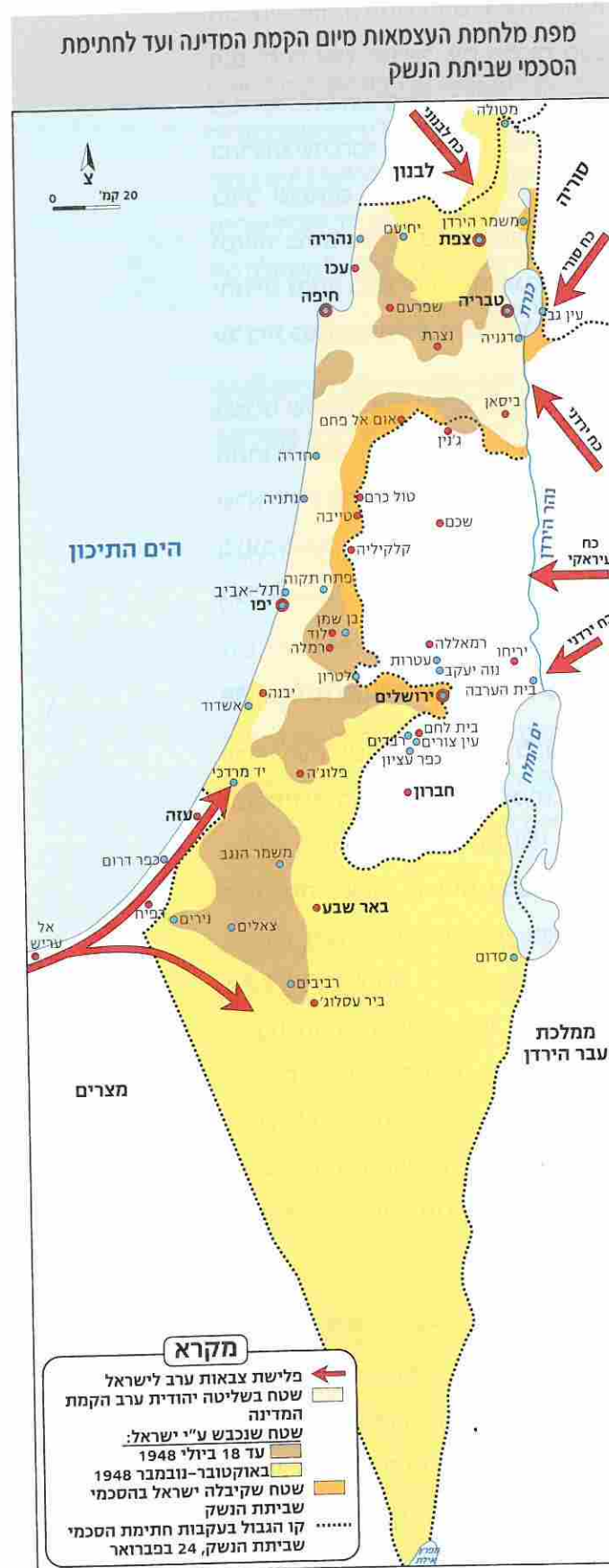
עם **עירק**, שלה אין גבול משותף עם ישראל, לא נחתם הסכם שביתת נשק, כך שלמעשה, מבחינה רשמית היא עדיין במצב מלחמה עם ישראל.

הסכמים אלו, גם אם היו בעיקרם הסכמים צבאיים שנועדו רק לסיים את הלחימה, קבעו למעשה את גבולותיה של מדינת ישראל בשנותיה הראשונות.

השוו את מפת הגבולות מדינת ישראל לפי הסכמי שביתת הנשק של סוף המלחמה לבין הגבולות לפי מפת תכנית החלוקה המקורית של האו"ם בעמ' 271:

1. ציינו לפחות שני הבדלים ביניהן, והסבירו את משמעותם למדינה היהודית החדשה.

2. האם יש אזור שאותו ישראל הייתה אמורה לקבל אך לא הצליחה להעבירו לידה במלחמה?

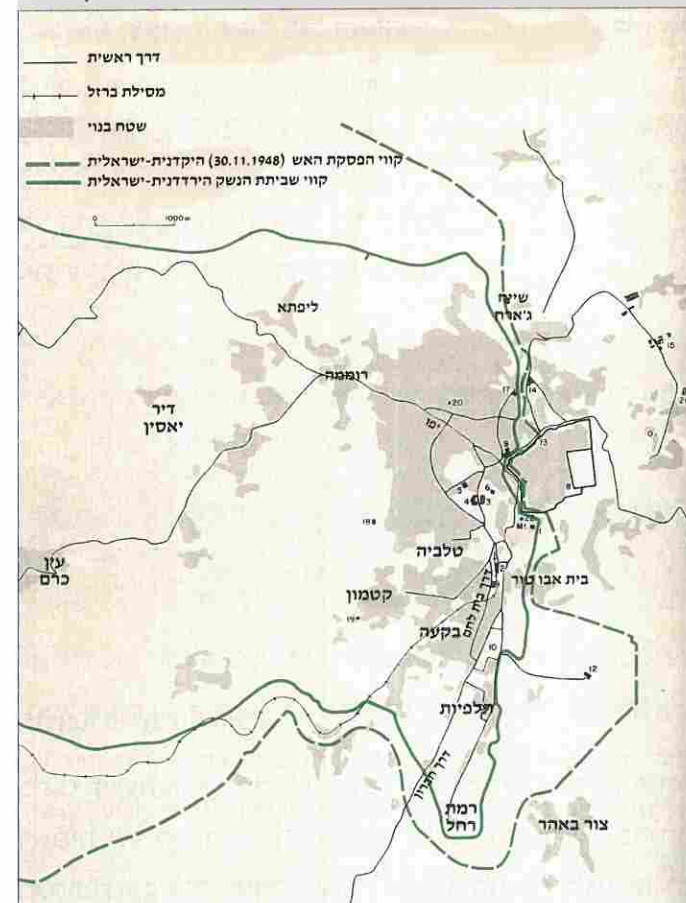
פלוג'ה והצבא הירדני חשש מהצלחת מבצע ישראלי, שהיה כבר בשלבי תכנון מתקדמים, לכיבוש השומרון. מדינות ערב גם חששו מפני התפשטות ישראלית נוספת לתוך שטחיהן. ואילו ישראל, כמדינה צעירה שעמדה בפני קליטת עלייה המונית, רצתה קצת שקט ורגיעה, נוסף לעול הכבד על המשק הישראלי שהטילה אחזקת הצבא הגדול והמשך המלחמה. ההסכמים נחתמו עם כל אחת ממדינות ערב בנפרד.

הסכם שביתת הנשק עם **מצרים** נחתם ב-24 בפברואר 1949 (כ"ה בשבט תש"ט), ועל פיו נאלצה ישראל להסכים לשליטה מצרית ברצועת עזה, אך זכתה לשליטה ברוב הנגב.

הסכם שביתת הנשק עם **לבנון** נחתם ב-23 במרס 1949 (כ"ב באדר תש"ט), ובו התחייבה ישראל לסגת מכיבושה בתוך שטח לבנון, בתמורה לסיום המלחמה.

הסכם שביתת הנשק עם **ירדן** נחתם ב-3 באפריל 1949 (ד' בניסן תש"ט). ההגעה להסכם עם ירדן הייתה מסובכת, כיוון שהגבול שלה עם מדינת ישראל הוא הארוך והמפותל ביותר, והיא תפסה נתח נכבד משטח ארץ ישראל, והגיעה עד לציפור נפשה של הארץ - ירושלים. בנגב הוסכם שלא תהיה לירדנים דריסת רגל, אך כל אזור יהודה ושומרון נשאר בשליטתה, וקו הגבול חצה את ירושלים, שנותרה מחולקת בין שתי המדינות. ישראל התחייבה לסגת מדרום הר חברון, ובתמורה קיבלה את שטח 'המשולש הקטן' (אזור למרגלות הרי השומרון, המאוכלס ביישובים ערביים רבים). ואזור ואדי ערה (נחל עירון).

ירושלים בתום מלחמת העצמאות, לאחר הסכם שביתת הנשק 1949

שלט גבול שהוצב בתוככי ירושלים לאחר הסכמי שביתת הנשק. ברקע השלט ניתן לראות את העיר העתיקה. תושבי ירושלים הקרובים לאזור הכיבוש הירדני נותרו חשופים ליריות הצלפים הירדניים.

ה. השפעת מלחמת העצמאות על יהודי ארצות ערב

המלחמה גם השפיעה מאוד על מצבם של יהודי ארצות האסלאם. כבר מהחלטת האו"ם על תכנית החלוקה החלו מעשי איבה כלפי יהודי ארצות האסלאם, בהיותם מזוהים עם הציונות ועם יהודי ארץ ישראל. עם הכרזת העצמאות ופרוץ המלחמה החרף היחס אל היהודים מצד שכניהם הערבים עוד יותר, ובעיקר כשהחלו צבאות ערב לנחול מפלה במלחמה. בעיקר בארצות שנלחמו בפועל כנגד ישראל, הפכו חייהם של היהודים לבלתי נסבלים. הם היו עתה בעיני שכניהם חלק מהאויב הישראלי. ביוני 1948 (אייר-סיוון תש"ח) נרצחו 15 יהודים ומאות בתים נהרסו בלוב. במרוקו נרצחו תוך יומיים 42 יהודים, וחנויותיהם ובתייהם של יהודים נבזזו; בסוריה הוטלו הגבלות חמורות על יהודי המדינה, וב-1949 הושלכו רימונים על בית כנסת בדמשק, ו-11 יהודים נרצחו.

בשנים שלאחר מכן נאלצו היהודים לעזוב לאחר שנרדפו ולמעשה הפכו לפליטים. בעירק התחוללו מהומות בזמן מלחמת העצמאות, אך היה אסור ליהודים לעזוב לארץ ישראל, כדי שלא לחזק את מדינת ישראל הצעירה. אולם בשנה שלאחר מכן (ב-1950) הורשו יהודי עירק לעזוב אותה, בתנאי שיוותרו על נתינותם העירקית ועל רכושם. יהודי ארצות האסלאם נאלצו לעזוב את קהילותיהם העתיקות, אך הפעם היה להם לאן להימלט - ורובם הגיעו לישראל.

ה. השלכות מלחמת העצמאות על ערביי ארץ ישראל

ערביי ארץ ישראל, שסירבו לקבל את החלטת האו"ם והחליטו לפתוח במלחמה, היו המפסידים הגדולים ביותר ממנה. מתוך כ-750,000 הערבים שהתגוררו באזורים שנכבשו על ידי מדינת ישראל, כ-150,000 נותרו בשטחי מדינת ישראל, וכ-600,000 הגיעו במהלך המלחמה לשטחי מדינות ערב השכנות - מצרים, לבנון, סוריה וירדן - ולשטחי יהודה, שומרון ורצועת עזה. עשרות אלפים מבין הערבים האמידים יותר עזבו את הארץ עוד בתחילת המלחמה, כדי להימנע מפגיעות המלחמה, וכך נותרו ערביי ארץ ישראל בלי רוב שכבת ההנהגה שלהם. בין הנוותרים פשטה בהלה שהובילה לנטישה המונית של ערים וכפרים במהלך המלחמה. היו שגורשו ממקומם בידי הכוחות הישראליים (בהתאם לתכנית ד', שעליה למדנו לעיל, ולפיה יש להרוס כפרים ולגרש את תושביהם במקרה של התנגדות להשתלטות הישראלית), כמו ערביי לוד ורמלה. והיו אף מקרים של עזיבה לאחר הכיבוש הישראלי, כמו עזיבתם של ערביי חיפה, שנעשתה על אף ניסיונות היהודים במקום למנוע אותה.

החשש של ערביי ארץ ישראל מפני הכוחות היהודים התעצם מאוד עם כיבוש הכפר דיר יאסין (כיום באזור שכונת הר נוף בירושלים) במהלך מבצע נחשון בידי האצ"ל והלח"י. לפני תחילת הקרב התכוונו כוחות אצ"ל ולח"י לוותר על אפקט ההפתעה ולהודיע לתושבי הכפר על תחילת התקיפה, כדי שלנשים ולילדים יהיה מספיק זמן לברוח מהכפר. למעשה הקרב החל לפני השעה המתוכננת, לאחר שכוחות אצ"ל התגלו בידי שומרי הכפר, ועל כן לא נמסרה ההודעה המתוכננת, וכך בשעת הקרב נמצאה בכפר עדיין אוכלוסייתו האזרחית,

בשונה מכפרים רבים אחרים שנכבשו, שהאוכלוסייה האזרחית נמלטה מהם טרם הקרב. לוחמי האצ"ל והלח"י לא היו מנוסים בלחימה מסוג זה. במהלך הקרב נהרגו חמישה לוחמים, וכמאה מאנשי הכפר, ביניהם נשים, ילדים וזקנים.

מיד לאחר כיבוש הכפר נפוצו שמועות שנערך בו טבח מכוון והתעללות בתושביו. הלוחמים שכבשו את הכפר הכחישו זאת, וטענו שנתקלו בלחימה קשה, והיה קשה להפריד בין האוכלוסייה האזרחית ללוחמים במהלך הלחימה בתוך הכפר. כך למשל נאלצו הלוחמים לפוצץ בתים בכפר תוך כדי הלחימה, ובבתים אלו הסתתרה אוכלוסייה ערבית לא לוחמת. פרשת דיר יאסין עוררה זעזוע וגינוי רחב בקרב היישוב היהודי, והיא מעוררת מחלוקות סוערות עד היום על השאלה מה בדיוק קרה שם ואם התנהלות הכוחות היהודיים הייתה מוסרית.

בכל אופן, השמועות על 'טבח' נורא שערכו הכובשים היהודים, הגם שלא היה כזה, הובילו לפחד עצום מהיהודים, ולבריחה המונית של התושבים הערבים מבתייהם במקומות רבים שאליהם התקרבו היהודים.

הפליטים איבדו את בתייהם, וברוב המקרים גם את מקור פרנסתם. גם עם תום הקרבות ההם לא שבו לבתייהם. כפרים ערביים רבים נחרבו, ועל חורבותיהם הוקמו יישובים ישראליים חדשים כמו ביסאן, עיירה ערבית בשטח בית שאן המקראית, שעל חורבותיה הוקמה מחדש העיר בית שאן היהודית. כך גם שכונות עירוניות שהיו בעבר ערביות הפכו ליהודיות (למשל, שכונות בקעה, קטמון ומנחת בירושלים), במהלך המלחמה נהרגו ונפצעו רבים מערביי ארץ ישראל. אין נתונים מדויקים על מספר ההרוגים, והערכה נעה בין 3,000 ל-13,000 חללים. בתום המלחמה התברר שחל היפוך במצב הדמוגרפי בארץ: לראשונה הפכו היהודים לאוכלוסיית הרוב, והערבים - למיעוט במדינה יהודית.

נוסיף שגם כ-550,000 הערבים שהתגוררו ביהודה, שומרון ורצועת עזה, שלא הפכו אז לחלק ממדינת ישראל, לא זכו לעצמאות. שכן הם נכבשו בידי צבאות מצרים וירדן ועברו לשליטת מדינות אלו. נוסף לכך, הם נאלצו לקלוט בתוכם ערבים שעזבו את מדינת ישראל ואת האזורים שהיא השתלטה עליהם, דבר שהפך לנטל מבחינה כלכלית וחברתית.

אבו גוש הוא הכפר הערבי היחיד בפרוזדור ירושלים אשר שמר על ניטרליות במהלך מלחמת העצמאות, ואף סייע ליהודים במלחמתם. על כן הוא גם היה הכפר היחיד בפרוזדור ירושלים שלא נחרב, אלא נשאר על מקומו. הכפר המשיך לשגשג עם השנים, והוא מוקד משיכה לתיירים. בשנת 1992 קיבל מעמד של מועצה מקומית. מיקומו מזוהה כיום עם **קריית יערים** התנ"כית, אחת מארבע ערי הגבעונים שכרתו ברית עם ישראל, כשכבשו את הארץ בפעם הראשונה, בהנהגת יהושע בן נון.

תאריכון הפרק

1947

29 בנובמבר (ט"ז כסלו תש"ח) - קבלת החלטת החלוקה באו"ם
30 בנובמבר (י"ז כסלו תש"ח) - פרוץ מלחמת העצמאות (המלחמה עם ערביי ארץ ישראל)

1948

3 באפריל (כ"ג אדר ב תש"ח) - תחילת יישום תכנית ד' (מבצע נחשון)
13 במאי (ד באייר תש"ח) - נפילת גוש עציון
14 במאי (ה באייר תש"ח) - הכרזת העצמאות
15 במאי (ו באייר תש"ח) - יציאת הבריטים מהארץ, פלישת צבאות מדינות ערב למדינת ישראל
11 ביוני - 9 ביולי (ד בסיוון - ב בתמוז תש"ח) - ההפוגה הראשונה
9-18 ביולי (כ בתמוז - י"א בתמוז תש"ח) - קרבות עשרת הימים
19 ביולי (י"ב בתמוז תש"ח) - תחילת ההפוגה השנייה

1949

24 בפברואר (כ"ה שבט תש"ט) - הסכם שביתת הנשק עם מצרים
23 במרץ (כ"ב אדר תש"ט) - הסכם שביתת הנשק עם לבנון
3 באפריל (ד ניסן תש"ט) - הסכם שביתת הנשק עם ירדן
20 ביולי (כ"ג תמוז תש"ט) - הסכם שביתת הנשק עם סוריה

לסיכום הסעיף:

התוצאה המידית של מלחמת העצמאות היא קיומה של מדינת ישראל ועיצוב גבולותיה. מלבד זאת המלחמה השפיעה גם על התערערות מצבם של יהודי ארצות האסלאם, ושל רוב ערביי ארץ ישראל שנמלטו מהארץ במהלך המלחמה והפכו לפליטים.

לסיכום הפרק

האתגר הגדול ביותר בפניו עמד היישוב היה מימוש החלטת החלוקה של האו"ם, והקמת מדינת ישראל. אתגר זה עמד בפני ההתנגדות הגדולה ביותר עד כה: מלחמה עם ערביי ארץ ישראל ומדינות ערב. יום למחרת החלטת כ"ט בנובמבר פתחו ערביי ארץ ישראל במלחמה. בשלב הראשון התמקד היישוב במגננה וספג אבדות קשות, אך כשעבר להתקפה, השיג את השלטון ברוב שטחי ארץ ישראל.

כשפינו הבריטים את הארץ הוכרזה הקמת המדינה, ויום למחרת פתחו חמשת צבאות ערב במלחמה בישראל. גם כאן בתחילה הייתה נסיגה, והמדינה הצעירה הגנה על עצמה בקושי, אך לאחר הפוגה בקרבות היא התחילה לנצח ולהרחיב את גבולותיה. לאחר המלחמה והחתימה על הסכמי שביתת הנשק, מדינת ישראל התפרסה על שטח גדול יותר משהובטח לה בתכנית החלוקה. המלחמה ערערה הן את מצבם של יהודי ארצות האסלאם, שנאלצו להימלט ממקומם והן את מצבם של ערביי ארץ ישראל, שכפרים רבים שלהם נהרסו, רובם הפכו לפליטים, והנותרים הפכו למיעוט במדינת ישראל.

שאלות לסיכום הפרק:

1. הציגו שלושה הבדלים בין השלב הראשון של מלחמת העצמאות לבין השלב השני שלה.
2. "מלחמת העצמאות לא הייתה רק מלחמה בין יהודים לבין ערבים בארץ ישראל" - הציגו שלוש דוגמאות לנכונות טענה זו.
3. בשני שלבי המלחמה (מול ערביי ישראל ומול מדינות ערב) עברה ישראל תהליך דומה של מעבר ממשבר ונסיגה לניצחון. איזו נקודה מסמנת בכל אחד מהשלבים את המעבר הזה? הסבירו מדוע.
4. כיצד הובילה התנהלות היישוב היהודי והתנועה הציונית בתקופת המנדט אל הניצחון במלחמת העצמאות?
5. כיצד השפיעה התנהלות ערביי ארץ ישראל ומדינות ערב על מהלך מלחמת העצמאות?

מקור ב':

יום העצמאות הוא יום זכרון לחסדי הבורא, יום הודיה על מתנת החינם, על הניסים והחסדים הגדולים שעשה הקב"ה ברוב אהבתו לעמו.

[המבשר, ה' באייר תש"ט]

מקור ג':

חג זה של המדינה [יום העצמאות] משותף הוא לכל אזרחי מדינת ישראל, והשמחה לא שלמה כי הלבבות לא הוכשרו לגאולה השלימה וביום זה נחוג קודם את האתחלתא דגאולה [של] דקיבוץ גלויות אשר העצמאות אפשרה אותה [...] וביום העצמאות עלינו לזכור את הניסים הגלויים אשר בעינינו ראינו במלחמה הקשה נגד שבעה עממים פולשים.

[עיתון המודיע, ה' באייר תש"ט]

1. כיצד באה לידי ביטוי השגחת ד' במלחמת העצמאות לפי מקורות אלו?

2. 'המבשר' ו'המודיע' שיקפו את עמדתם של אנשי אגודת ישראל אשר התנגדו לציונות ולתנועה הציונית. איזה שינוי חוללה מלחמת העצמאות בתפיסתם שנה לאחר המלחמה?

3. זמן לא רב לאחר מכן החלו אנשי אגודת ישראל להסתייג מהמדינה, לא ראו בה חלק מתהליך הגאולה ולא ציינו את יום הקמתה. נסו לשער מדוע.

6. ישנה טענה כי במלחמת העצמאות גברה האיכות של הצבא היהודי על הכמות של הלוחמים והנשק של ערביי ארץ ישראל ומדינות ערב - לאור מה שלמדתם בפרק זה, מדוע טענה זו נכונה? נמקו את תשובתכם בעזרת שתי עובדות לפחות.

7. אילו החלטות חשובות החליט בן גוריון במהלך מלחמת העצמאות? מה מלמדות החלטות אלו על הערכים שלו ועל יכולת ההנהגה שלו? הציגו שני ערכים ושתי תכונות מנהיגותיות שאתם מזהים בהחלטותיו אלו.

8. כיצד השפיעו האו"ם ושיקולים בין לאומיים על מלחמת העצמאות ועל הסכמי שביתת הנשק?

9. חשבו: מדוע לא נחתמו הסכמי שלום בין ישראל לשכנותיה, אלא רק הסכמי שביתת נשק? למה הוביל הדבר?

10. כיצד השפיעה מלחמת העצמאות על גבולות מדינת ישראל והרכב אוכלוסייתה?

11. כיצד השפיעה מלחמת העצמאות על ערביי ארץ ישראל? בתשובתכם הבדילו בין הערבים בשטח שנועד למדינה היהודית לבין אלו שבשטח שנועד למדינה הערבית או להיות בשלטון בין לאומי.

12. כיצד השפיעה מלחמת העצמאות על יהודי ארצות ערב?

13. לדעתכם, אילו מתוצאות מלחמת העצמאות משפיעות גם היום על חייה של מדינת ישראל?

אמונה דרך התבוננות באירועים היסטוריים

מקור א':

חיל ההגנה הקטן של ישראל ניצח את צבאותיהן העצומים של ארצות ערב. נס ירבים בעד מעטים נעשה לעינינו. ופלא עוד יותר גדול התרחש באותה שעה! הקב"ה הכביד את לב ישמעאל וציווה עליו לצאת לקרב נגד מדינת ישראל. אילולא הכריזו הערבים מלחמה על ישראל, והיו מסכימים לתכנית החלוקה, היתה מדינת ישראל נשארת בלי ירושלים, בלי חלק גדול של הגליל ובלי כמה משטחי הגלב.

[הרב יוסף דב סולובייצ'יק, קול דודי דופק, ירושלים תשל"ז, עמ' 17]